

Шануй сваё!

Дзеля памяці

З глыбіні вякоў

Пабачыў свет зборнік дакументаў, прысвечаны абвяшчэнню БССР

Навагоднія святы не заўсёды застаюцца проста часам для добрага адпачынку. Здараецца, якраз у гэтыя дні адбываюцца некаторыя лёсавызначальныя падзеі. Так, 1 студзеня 1919 года, роўна 100 гадоў таму, была абвешчана Беларуска-Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. Нядаўна ў Нацыянальным архіве Беларусі пабачыў свет зборнік дакументаў, які так і называецца «1 студзеня 1919 года. Часовы рабоча-сялянскі савецкі ўрад Беларусі».

Зборнік прысвечаны першаму ўраду маладой савецкай краіны. У ім апублікаваны пратаколы пасяджэнняў урада і Цэнтральнага бюро Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі, Маніфест аб абвяшчэнні БССР і іншыя матэрыялы. Прыведзены біяграфіі членаў кіраўніцтва і змешчаны іх патрэты. У асобным раздзеле «Хроніка» прадстаўлена гісторыя стварэння і дзейнасці ўрада.

Кандыдат гістарычных навук Уладзімір АДАМУШКА адзначае:

— Вельмі добра, што нашы выданні выходзяць не толькі да юбілейных дат: першы зборнік пабачыў свет у 2005 годзе. Выдатна, што айчынныя архівісты ўзяліся за такую справу. Шмат добрых слоў варта сказаць пра Віталія Скалабана, які ў свой час зрабіў вялікую работу для зборніка. Аднак і без цяперашняй карпатлівай працы Вячаслава Селяменева гэта выданне, магчыма, не пабачыла б свет, бо ў ім знайшлі адлюстраванне дакументы не толькі беларускіх, але і расійскіх архіваў, дзе патрэбна было ўсё адшукаць і ўпарадкаваць для кнігі.

«Хачу зазначыць, што вытокі беларускай дзяржаўнасці ідуць у глыбіню вякоў, —

дадае гісторык. — Цяпер, у сувязі са 100-годдзем вядомага перыяду ў гісторыі беларускай дзяржаўнасці, многія вучоныя мужы загаварылі, што гэта менавіта пачатак беларускай дзяржаўнасці — аднак у мяне іншая думка. Нашы вытокі палягаюць у Вялікім Княстве Літоўскім і яшчэ раней. Аднак БССР — асаблівы этап гісторыі Беларусі, з якога пачаўся сучасны перыяд нашай гісторыі».

— Я памятаю, як пачыналася работа над зборнікам, — працягвае гісторык. — У выніку атрымалася выдатная рэч. Мы запоўнілі тую белую старонку беларускага мінулага, пра якую ў кнігах амаль не пісалі, — нават у шматтомных выданнях, якія рабіліся Нацыянальнай акадэміяй навук, іншымі паважанымі ўстановамі. Заўсёды толькі згадвалася, што 1 студзеня створана БССР — і з гэтага выходзіць наша дарога. Але як стваралася ўсё, праз якія цяжкасці трэба было прайсці, як пераадольваліся ўсе тыя абставіны, якія існавалі навокал, — гэта была надзвычай вялікая праца. І зборнік дакументаў, якія пабачыў свет у 2005 годзе, паклаў аснову таго, аб чым мы гаворым сёння. Сярод іншага ў новае выданне дадалася чатыры пратаколы.

«Вельмі добра, што ў архіўнай галіне адзначаюць гэты этап у гісторыі нашай дзяржавы выданнем зборніка дакументаў. Сёння вядуцца шматлікія дыскусіі вакол гісторыі беларускай дзяржаўнасці. Таму чым больш мы дастанем дакументаў, чым больш пракаментуем іх — ісціна будзе бліжэй», — рэзюмее Уладзімір Адамушка.

Варта дадаць, што зборнік пабачыў свет пры фінансавай падтрымцы маскоўскага фонду садзейнічання актуальным гістарычным даследаванням «Гістарычная памяць».

Васіль КАРАБЛЁЎ.

БЕЛЫ ПТАХ НА ПРАСПЕКЦЕ

«Белы птах робіць плаўныя ўзмахі // І губляе свой пух на Зямлю. // Пух лажыцца — на поплаў, на дахі, // Белы пух у далоні лаўлю...» (Міхась Курыла.) Напярэдадні Новага года, 31 снежня, беларуская сталіца атрымала незвычайны падарунак — манументальна-дэкаратыўны арт-аб'ект, выкананы ў выглядзе скульптурнай кампазіцыі, які называецца «Белы птах». Яго аўтарам з'яўляецца мастак-скульптар, сябра Беларускага саюза мастакоў Валерый Малахаў.

Устаноўка арт-аб'екта на тэрыторыі, прылеглай да праспекта Пераможцаў (набярэжная, злева ад Палаца спорту), рэалізавана ў межах спецыяльнага сацыяльна-культурнага праекта «Веліч роднай мовы». Яго арганізатары — Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў пры садзейнічанні Міністэрства культуры Беларусі, а таксама Мінскага гарадскога выканаўчага камітэта.

Спецыяльна распрацаваны праект «Веліч роднай мовы» пакліканы папулярызаваць родную мову, пашырыць яе прысутнасць у паўсядзён-

ным жыцці горада, па-новаму, з дапамогай арт-аб'ектаў, раскрыць семантыку беларускага слова. Унікальнасць праекта палягае ў спалучэнні адукацыйнай і мастацкай функцый, сімвалы роднай мовы падаюцца пры дапамозе прыёмаў і сродкаў выразнасці мастацтва.

Ідэя праекта прадугледжвае ўстаноўку арт-аб'ектаў у гарадскім асяроддзі (парках, плошчах, адкрытых прасторах) з тэматычнай прывязкай да месца ўстаноўкі, выкананых у выглядзе скульптурнай кампазіцыі або малой архітэктурнай формы.

Прыклады такіх слоў — Каханне, Нябёсы, Маці, Запавет, Мова і іншыя — нясуць у сабе выключна пазітыўнае пазіцыянаванне менталітэту беларускага народа, яго ду-

хоўнай спадчыны. Асобнай задачай для праекта з'яўляецца развіццё турыстычнага патэнцыялу сталіцы і ўсёй краіны.

Да распрацоўкі арт-аб'ектаў далучыліся беларускія мастакі і дызайнеры, члены творчых саюзаў Беларусі, якія працуюць у сумежных тэхніках і жанрах, выкладчыкі вышэйшых навучальных устаноў мастацкага профілю, а таксама студэнты, з ліку найлепшых, Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў і кафедры «Дызайну архітэктурнага асяроддзя» архітэктурнага факультэта Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта. Неўзабаве і іншыя такія падарункі можна будзе пабачыць на вуліцах сталіцы.

Варвара ГОМАН.

ПАНТЭОН АЙЧЫНЫ

«Завжды от часу лепшую годность служб своих в речи посполитой оказывал», — гэтак высока адзначаў старанні Яна Геранімавіча Хадкевіча вялікі князь Жыгімонт Аўгуст. Высока цаніў Хадкевіча маскоўскі цар Іван Грозны. «Муж храбры, вялікаразумны і вельмі паважаны, варты ты ўзначаліць народ і ўладарыць! Даўно чуў пра храбрасць тваю і дзівіўся ёй, і хваліў цябе, і жадаў любіць і мілаваць на многія часы».

У маладосці Ян атрымаў добрую адукацыю. Вучыўся ён у Кракаўскім і Лейпцыгскім універсітэтах, служыў у імператарскім войску. Пасля вяртання ў Вялікае княства Яна Хадкевіч у 1560—1561 гадах ахоўваў лівонскі замак Люцен. У 1563 годзе, пасля неаднаразовых просьбаў жамойтаў, Жыгімонт Аўгуст назначыў яго на пасаду старасты жамойцкага, якую раней займаў ягоны бацька Геранім Хадкевіч. Вызначыўся Ян Геранімавіч у бітве з маскоўскім войскам каля ракі Ула 20 студзеня 1564 года. Кардынал Камендоне ў данясенні Папу Рымскаму адзначыў і яго «таленавітага не толькі вялікім розумам, але і вайскавай здатнасцю». А вялікі князь перадаў яму ў 1566 годзе пасаду маршалка земскага.

Значнай справай Яна Хадкевіча было канчатковае далучэнне Лівоніі да Вялікага Княства Літоўскага. На Берасцейскім сойме ў 1566 годзе было вырашана паслаць Хадкевіча ў Лівонію, ён атрымаў вялікакняжацкія паўнамоцтвы. Хад-

Геранім Хадкевіч. Фрагмент карціны Яна Матэйкі «Люблінская унія», 1869 год.

кевіч склікаў у Вендэне сойм усіх лівонскіх станаў і выступіў перад дэлегатамі. У сваёй прамове ён нагадаў, што менавіта з-за Лівоніі лівіны настроілі супраць сябе такога небяспечнага ворага, як Іван Грозны, і ў вайне з ім страцілі Полацк. А таму справядліва, каб лівонцы вернасцю і добразычлівасцю былі годныя пратэкцыі ВКЛ. Адмовіўшыся ад некаторых сваіх правоў, злучыліся з Вялікім княствам і сталі адной з ім дзяржавай ды адным народам. Пасля нядоўгіх спрэчак лівонцы пастанавілі: «У будучым не аддзяляцца ад Вялікага Княства Літоўскага, а быць у цеснай уніі, прыязні і братэрстве з Літвой. Нікога не прызнаваць сваім уладаром, апроч вялікага князя літоўскага, і ніякіх трактатаў супраць гэтай уніі не заключаць». Вендэская унія была зацверджана 22 снежня 1566 года на Гарадзенскім сойме.

Ян Геранімавіч Хадкевіч

(каля 1537—1579)

У Лівоніі Ян Хадкевіч правёў тэрытарыяльна-адміністрацыйную рэформу і выбары сенатараў і земскіх суддзяў, секулярызаваў землі рыжскага біскупства, адкрыў школы і прытулкі для бедных. Менавіта ў дыпламатычнай і адміністрацыйнай рабоце і праявіўся талент дзяржаўнага дзеяча Хадкевіча. Хоць ён і быў смелым і мужным чалавекам, але славы ваенных перамог не прыдбаў.

У 1567 годзе Ян Хадкевіч узначаліў аблогу пабудаванай на Полаччыне цвержы Ула. Шляхта без ахвоты ішла на штурм. Так што Хадкевіч асабіста «прозьбою и добротою» вёў яе ў бой, гатовы «там горло отдать». Цвержу ўзяць не ўдалося, але мужнасць Хадкевіча прызнаў сам Іван Грозны. У сваім лісце да яго маскоўскі ўладар пісаў: «Чуў пра твой вялікі розум і храбрасць пад Улаю і дзівіўся, як ты храбра там паводзіў сябе». А Жыгімонт Аўгуст у 1568 годзе за «накладанае стараньне» надаў Хадкевічу «тытул, зацносьць і выменьне, то есьть грабство» на Шклове і Мышы.

Галоўныя свае баталіі вёў Ян Хадкевіч на дыпламатычным фронце. Шырокія веды па гісторыі і філасофіі, дар красамоўства, прыродны розум — вось зброя, якой ён змагаўся. Гэты «Сцыпіён Літвы», як называлі яго сучаснікі, выстаў пад шалёным націскам польскай шляхты і магнатэрыі, калі яны ў 1569 годзе на Люблінскім сойме дамагаліся поўнай інкарпарацыі Вялікага княства ў склад Польскага каралеўства. Пасланцам з іншага часу выглядаў Ян Хадкевіч

сярод раз'юшаных польскіх паноў і шляхты, гатовых на ўсё абы «зняволіць» Літву. Падман, сіла, нахабнасць і хітрасць сустрэліся з высакароднасцю і рыцарствам Яна Хадкевіча. Сваю мэту на сойме, дзе ён узначаліў літвінскую дэлегацыю, Хадкевіч вызначыў гэтак: «Нам трэба рупіцца, каб пакінуць нашай маці — Рэчы Паспалітай Літоўскай і нашым нашчадкам памяць, як верна і зычліва мы служылі ім не толькі справамі, але і мудрымі парадамі, каб пакінуць нашчадкам наша добрае імя».

Дзякуючы намаганням Хадкевіча ўдалося адстаяць тытул вялікага князя, свой урад і сенат, свае законы, дзяржаўныя пячаткі і скарб, сваё войска. Вялікае Княства Літоўскае не ўвайшло як правінцыя ў склад Каралеўства Польскага і захавала сваю дзяржаўнасць. Рэч Паспалітая ўяўляла сабой федэрацыю дзвюх дзяржаў Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага пад уладай агульнага ўладара і з супольным соймам.

Асабліва ўзрасла палітычная вага Яна Хадкевіча ў часы першых безгаспадарстваў. Пасля смерці ў 1572 годзе Жыгімонта Аўгуста, Хадкевіч і Мікалай Радзівіл Руды ўзначальвалі ўрад Вялікага Княства Літоўскага. Суровай рукой Хадкевіч трымаў край у спакоі. Асабіста вяршыў суд над ліхадзеямі і злачынцамі. У паездках па дзяржаве яго суправаджалі дванаццаць катаў, якія выконвалі прысуд бязлітаснага суддзі. І край не захлынула хваля разбою і ліхадзейства. Пад наглядам Хадкевіча і Рудогі дзяр-

жаўны механізм Вялікага княства працаваў без перабоў.

Пасля ўцёкаў у ліпені 1574 года караля Генрыха Валуа ў Францыю Хадкевіч выступіў як адзін з галоўных палітыкаў, ад якога залежаў лёс кандыдатаў на карону Рэчы Паспалітай. Яму прапаноўвалі вялікія грошы, але не падкупілі. Інтэрэсы Бацькаўшчыны — вось чым крываўся Ян Хадкевіч. Ён прыняў бок сяміградскага ваяводы Стафана Баторыя. Хадкевіч пераконваў паноў і шляхту абвясціць Баторыя вялікім князем літоўскім, які не мае «злога вока на Літву» і пераканаў іх. Ад імя Вялікага княства Літоўскага Хадкевіч прад'явіў Баторыю ўмовы, прыняўшы якія той мог стаць вялікім князем літоўскім. Баторый прынёс прысягу ў выкананні ўсіх ранейшых прывілеяў Вялікага Княства і прызнаў яго самастойнасць ад Польшчы. Выракся ён на карысць княства ад гаспадарскіх уладанняў. Ад імя Вялікага княства Хадкевіч абвясціў Стафана Баторыя вялікім князем літоўскім і прынёс яму клятву.

Паміж Баторыем і Хадкевічам усталявалася блізкае супрацоўніцтва. Амаль па ўсіх «великоважных справах земских» звяртаўся Баторый па раду да Хадкевіча. Апошняя, што паспеў ён зрабіць для краіны, — выставіць у войска ВКЛ для паходу на Полацк свой аддзел у 900 вершнікаў. Памёр «Сцыпіён Літвы» 4 жніўня 1579 года. Беларускі пісьменнік і палітычны дзеяч Хведар Еўлашэўскі вельмі трапна сказаў пра Яна Хадкевіча: «Вялікі пан, а манархам справамі сваімі роўны».

Вітаўт ЧАРОПКА.